

За артпедагогиката

Пенка Марчева

Abstract: About Art Pedagogy: *The present report examines the problematic of art pedagogy. The aim of publication is exploring scientific literature of your specific, the aim and the spectrum of activity.*

Key words: *art pedagogy, child at risk, children in non-equivalent case, children with special educational needs (SEN)*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременната научна литература, както и в практиката, се наблюдава отъждествяване на понятията арттерапия и артпедагогика. Често педагози твърдят, че практикуват арттерапия, без да се има предвид, че това се реализира след допълнително обучение и сертифициране.

Разграничението между понятията артпедагогика и арттерапия има за цел да подчертае, че учителите от определни специалности притежават способности и умения за реализация на педагогически процес при определени условия, насочен към съхранение и развитие на личностен потенциал чрез средства на изкуството.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Етимологията на понятието „артпедагогика“ (художествена педагогика) предполага разбиране за взаимодействие между две познавателни области - изкуство и педагогика.

Важно е разграничението, което прави П. Терзийска: „Тя (артпедагогиката – бел. е моя) е близка до арттерапията и се намира в неразривна връзка с нея, но не може да изпълнява несвойствени функции и да претендира „за поле на действие в медицината“ . (Терзийска, 2008:11)

Разглеждайки същността на артпедагогиката в по-широк спектър, П. Терзийска подчертава, че тя „преди всичко се изразява във възпитателните ѝ функции, насочени към изграждане на нравствено-естетически, естетически и комуникативно-рефлексни основи на личността, и подпомагащи процеса на интеграция и социализация с помощта на изкуството“. (Терзийска, 2012:210)

От представения възглед се разбира, че артпедагогиката кореспондира с понятията социализация и интеграция.

Началото на социологическата теория е поставено от Т. Парсънс (1990). В обобщен смисъл социализацията се определя като двустранен процес. „ В него усвояването на уменията да се следи и контролира собственото поведение, като саморегулираща система, която е зависима от когнитивни, емоционални и регулативни механизми, е от особено значение....Социализацията би могла да се разглежда и като процес на мотивирано изразяване и самоутвърждаване на личността в условията на живот чрез самоизява и творчество.“(Борисова, 2001:14-25)

От тук следва, че артпедагогиката способства изграждането чрез изкуство на нравствената, естетическата и комуникативното-рефлексната страна на личността чрез формиране на умения за личностно изразяване и самоутвърждаване в социалния живот на обществото.

По отношение на понятието интеграция, артпедагогиката се разглежда като страна от приобщаващото образование, което е по-широко понятие, свързано със съвременната образователна парадигма. Основната концепция, залегнала в него е, че „...всяко дете има право на достъп до качествено образование в общообразователната училищна система и е способно да учи. То (приобщаващото образование) е процес, който се стреми да премахне всички форми на сегрегация в

образованието, да обхване уязвимите и изолирани по една или друга причина деца и да насърчи и благоприятства участието на всички деца в образователния процес". (Стъбс, 2002:5)

Приобщаващата роля на артпедагогиката е свързана с използване на средствата на изкуството за включване **на всички деца в реално възпитателно взаимодействие**, в условията на което се развиват творческите им способности, социалните умения, емоционалния и интелектуалния потенциал.

Проучването на литературата по проблема за същността, целта, функциите и предмета на артпедагогиката очертават разглеждането ѝ в три аспекта:

1. по отношение на специалното образование;
2. по отношение на социалната педагогика;
3. по отношение на общото образование.

1. Специфика на артпедагогиката по отношение на специалното образование

Според Е. А. Медведева и И. Ю. Левченко понятието артпедагогика е свързано с теорията и практиката на педагогически корекционен процес в художественото развитие на детето със задръжки в развитието, чрез музикална, изобразителна, художествено-речева и театрализирана дейност. (По Медведева, Левченко, 2001:23-24)

„Цел на артпедагогиката се явява художественото развитие на децата с проблеми и изграждане на основи на художествена култура и социална адаптация на личността чрез средствата на изкуството. (По Медведева, Левченко, 2001:23-24)

Две са съжденията, които възникват по отношение на цитираното научно мнение:

1. Определянето на изкуството като фактор за корекция на личностно развитие;

2. Същността на артпедагогиката се свързва с педагогическа корекция в художественото, а оттам и в общото развитие на детето със задръжки в развитието.

От тук следва, че от съществена важност е понятието „задръжки в развитието“, което има педагого-психологически характер. Чрез него се определя изоставането в развитието на психическата дейност на детето. „Основна причина за това изоставане се явяват слабо изразените (минимални) органически увреждания на мозъка (вродени, получени вътреутробно или в ранния период от живота на детето), функционална недостатъчност на ЦНС⁷, а така също и намиращи се в условия на депривация⁸ (психическа, емоционална, майчина, социална и др.) деца.“ (Шошева, Дерижан, 2013:7)

„Терминът „задръжка“ подчертава временното несъответствие в нивото на психическото развитие спрямо възрастта и заедно с това специфичния характер на изоставането, което с възрастта може да се преодолее толкова по-успешно, колкото по-активно и рано се създават условия за обучение и развитие на децата от тази категория.“ (Шошева, Дерижан, 2013:7)

От това определение се достига до извода, че условие за намаляване и компенсирание на задръжките в развитието е активният образователен процес, съществена роля, в който играе художествената дейност. Така представените параметри на артпедагогическия процес определят и неговата същност, която «... се състои във възпитание, обучение и развитие на деца с ограничени възможности чрез средствата на изкуството, формиране на художествената им култура и

⁷ централната нервна система

⁸ Психическо състояние, породено от критични ситуации, при които на човек не се предоставя възможност за удовлетворение на някои негови основни психически потребности в достатъчна степен и за продължително време. (<http://talkoven.onlinerechnik.com/>)

овладяването на практически умения в различни видове художествена дейност.” (По Медведева, Левченко, 2001:23-24)

В този аспект е и мнението на П. Терзийска: „Същността на артпедагогката преди всичко се изразява във възпитателните ѝ функции, насочени към изграждане на нравствено-естетически, естетически и комуникативно-рефлексни основи на личността и подпомагачи процеса на интеграция и социализация с помощта на изкуството”. (Терзийска, 2008:12)

Представените дефиниции определят допирните точки на артпедагогката със специалната педагогика, разглеждана „като наука, която изучава особеностите в онтогенетичното развитие на децата с различни нарушения, характерните специфики на тяхното обучение и възпитание и програмите за социалната им вграденост” (Ангушев, Левтерова, Колев, 1996:5-6). В този смисъл същността и целта на артпедагогката са насочени към запазване на потенциала и развитие на интелектуалните, емоционалните и социалните способности на децата с нарушения. Според посочените автори в тази категория влизат:

1. Ментална ретардация⁹
2. Зрителни затруднения
3. Слухови увреждания
4. Двигателни увреждания
5. Речеви нарушения
6. Множество (сложни) увреждания
7. Задръжки в психофизическото развитие. (Ангушев, Левтерова, Колев, 1996:5-6).

В условията на интегрирано образование, чиито основи в България се поставят в края на първото десетилетие на 21 век, усилията на педагозите се насочват към работа с деца със специални образователни потребности (СОП). Понятието е регламентирано нормативно с Наредба № 1 на МОН.¹⁰ В нея са обособени следните групи деца със СОП:

1. различни видове увреждания – сензорни, физически, умствени (умствена изостаналост), множество увреждания;
2. езиково-говорни нарушения;
3. обучителни трудности¹¹.

С тази наредба се регламентира осигуряването на психолого-педагогическа подкрепа. Понятието „педагогическа подкрепа” е обект на проучване и интерпретиране в съвременната научна литература. Тя (педагогическата подкрепа) се проявява под формата на „емпатия – съпреживяване, проява на съпричастност към проблемите на детето. В педагогическата практика се обособяват следните видове педагогическа подкрепа: „предпазна” (предварителна), „съпровождача”, „защитна”, „консултираща”, „помагача”, „предотвратяваща” (превантивна) и други”. (Димитрова, 2010:37-38)

Психолого-педагогическата подкрепа се регламентира нормативно от Наредба № 1 на МОН в следните направления:

1. коригиране и компенсиране на съответното увреждане, нарушение или затруднение;
2. подпомагане в образователно-възпитателния процес за постигане на държавните образователни изисквания за предучилищното възпитание и подготовка или за учебното съдържание;
3. стимулиране на цялостното им развитие за успешна социална интеграция и професионална реализация.¹²

⁹ Забавяне в психичното развитие

¹⁰ Наредба № 1 на МОН от 23.01.2009г.

¹¹ <https://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=101>

¹² Пак там

Посочената психолого-педагогическа подкрепа се организира и реализира от детската градина или училището съвместно със съответния ресурсен център за подпомагане на интегрираното обучение и възпитание на деца и ученици със специални образователни потребности. Ключов елемент в нея е корекционната дейност, изразяваща се в търсене на възможности за компенсиране на определено нарушение. Използването на изкуството в нея може да се раздели условно в няколко направления:

- „- психофизиологическо, свързано с корекция на психосоматични нарушения;
- психотерапевтично, свързано с въздействие върху когнитивната и емоционалната сфера;
- психологическо, изпълняващо следните видове функции - катарзисна, регулативна и комуникативна;
- социално-педагогическо, свързано с развитие на естетическите потребности, разширение на общия и художествено-естетическия кръгозор, с активизация на потенциалните възможности на личността в практическа художествена дейност.” (По Медведева, Левченко, 2001:18)

Ако първите три направления – психофизиологическо, психотерапевтично и психологическо са приоритет на арттерапия и в правомощия на психотерапевтите, то последното – социално-педагогическата корекция е присъща на артпедагогиката.

По същество педагогическата корекция представлява „системата за превантивна и корекционно-възпитателна дейност в училище”. Нейни специфични характеристики са:

- Единство на системата: съществуват единни цели и оптимистични нагласи в дейността на всички участващи ...

- Целесъобразност на превъзпитанието в конкретните условия: обоснованост, необходимост, ефективност на педагогическите мерки, т.е. системата за превантивна и корекционно-възпитателна дейност е призвана да решава възпитателни задачи не по принцип, а да изменя личността на детето в конкретни възпитателни ситуации в естествения ход на неговата трудова, интелектуална, художественотворческа, спортна или от друг характер дейност.

- Координация между действията на училището, семейството и обществеността...” (Кожухарова, 2008:78-79)

Корекционната дейност с артпедагогически средства предполага въздействие върху конкретни личностни дефицити – психични, физически и социални. Този процес се осъществява на основата на стратегия за тяхното компенсиране, както и прогноза за бъдещето им състояние и развитие, изработена от екип от специалисти. Два са начините за осъществяване на артпедагогическата корекция:

- чрез възпитание у подрастващите на естетическо възприемане на действителността, както непосредствено, така и чрез произведения на изкуството;

- чрез включване в различна по вид художествена дейност – музикална, изобразителна, театрализирана и др. . (По Медведева, Левченко, 2001:19-21)

2.Специфика на артпедагогиката по отношение на социалната педагогика

Артпедагогическият процес притежава и социален спектър на действие още в най-малко два аспекта:

- по посока на социализация на деца с увреждания;

- по посока на социализация на деца в риск.

По отношение на първия аспект (социализация на деца с увреждания) е установено, че "в момента в България значителен брой деца с увреждания не получават образование или се обучават в домовете си чрез индивидуална форма.... Така те са лишени от възможността да общуват със своите връстници, да бъдат самостоятелни и равнопоставени. В резултат на това голяма част от техните възможности и социалните им умения остават недостатъчно развити. Дългосрочните

последници от такъв подход са трайна социална изолация, неконкурентноспособност на пазара на труда, неумение за справяне с житейски ситуации".¹³

Чрез изкуството се създават реални възможности за развитие на социалните умения на личността, защото „отделният човек не е заобиколен от обществото, а самото общество не е нищо друго, освен множество от хора, които по силата на ориентацията си, на упованието си един на друг, на зависимостта си един от друг, са свързани по различен начин и заедно образуват **мрежи** от зависимости. Обществото не е субстанция, стояща извън човека, а е релативна социална реалност, в която сме вплетени и ние като човешки индивиди.” (Лавренцова, Тенев, 2001:8-9)

В условията на артпедагогически процес децата с увреждания могат да развиват не само своите художествени и емоционални способности, но и да потърсят съмишленици и приятели, да се научат да живеят с хора, извън своето близко обкръжение. Разглеждането на изкуството като достъпен начин за емоционална експресия е надежден инструмент, чрез който е възможно да се преодолее бариери, свързани с вербална комуникация, и по деликатен начин да се проникне до техните преживяванията и потребности.

По отношение на втория аспект (социализация на деца в риск)

Социализацията на подрастващите е един от големите въпроси, който се поставя пред съвременното образование. Той е особено съществен по отношение на децата в риск. Това е следващата група, при която артпедагогиката предоставя възможности в тази насока. В допълнителна разпоредба на Закона за закрила на детето се дава дефиниция на “дете в риск”. По смисъла на този закон това е дете, което:

- няма родители или е останало трайно без тяхна грижа;
- жертва е на злоупотреба, насилие, експлоатация или някакво друго нехуманно или унизително отношение или наказание в или извън семейството му;
- за което съществува опасност от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално или социално развитие;
- страда от умствени и физически увреждания както и от трудно излечими заболявания.¹⁴

Интерес представлява констатацията на В. Господинов. След провеждане на изследване на юноши с девиации в поведението (*deviatio* – от латински - отклонение) в процес на превъзпитание и развитие на емоционална интелигентност, авторът подчертава, че „...мнозинството от тези юноши не умеят да контролират поведението си, като овладяват емоционалните изблици. Около половината от юношите не умеят да изразяват това, което мислят, както и това, което чувстват, т.е като цяло е налице проблем с експресията”. (Господинов, 2010:82, 243)

Социализацията на деца/ученици в риск предполага специално организирана педагогическа подкрепа чрез средствата на изкуството, насочена към решаване на различни проблеми като формиране на мотивация, изграждане на комуникативни умения и емоционална интелигентност, корекция на социално и личностно развитие.

Развитието на всяко дете зависи от функционирането системата от взаимоотношения в възрастни, връстници в образователната институция и семейството. Нарушенията във функционирането на тази система е причина за попаденето му в рисковата група. Чрез промяна на социалната среда и създаване на

¹³ www.mlsp.government.bg/BG/docs/Strategy_Final_18_10.doc

¹⁴ Държавен вестник, 48/ 2000, www.veda-bg.eu.

условия, подходящи за индивидуалните особености на детето в риск, може да се очаква предотвратяване и коригиране на личностни дефицити и социална изолация.

3. Специфика на артпедагогиката по отношение на общото образование.

Съществуват възгледи за същността на артпедагогиката, не само в аспекти на специалното образование и социалната педагогика, но и в по-широк аспект. В подкрепа на това мнение е тезата, според която „артпедагогиката има единна крайна цел с общата педагогика – да помогне на детето да се научи да разбира себе си и живее в хармония с другите хора, да се научи да познава заобикалящия го свят по законите на красотата и нравствеността. С други думи да помогне на развиващата се личност в нейната социализация и самореализация”. (Кузнецова, 2012)

Основен акцент в тезата на Е. Кузнецова са възможностите за **възпитание, развитие и социализация на подрастващите**, които създава артпедагогиката.

В същия аспект е и дефиницията на В. Анисимов, според когото артпедагогиката се разглежда като ново направление в педагогическата наука..., призовано да обезпечи разработване на теоретични и практически аспекти на личностно ориентирано естетическо образование, основна цел, на което е развитие на емоционално-чувствена култура и опазване на психичното здраве на личността. (Анисимов, 2003)

Акцентите във възгледа на Анисимов за същността на артпедагогиката са два:

1. по отношение на възможностите ѝ за емоционално развитие, съхранение на психиката и опазване на психичното здраве;
2. по отношение на определянето ѝ като ново направление в педагогическата наука.

В това широко разбиране на артпедагогиката се очертава още една нейна ключова характеристика – педагогическата работа, насочена към деца в норма. По този начин се затваря пълния спектър на действие на артпедагогиката:

- работа с деца със специални образователни потребности;
- работа с деца в риск;
- работа с деца в норма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение на казаното до момента, на основата на проучването на литературата по отношение същността, целта и задачите на артпедагогиката (Анисимов, Медведева, Левченко, Кузнецова, Соколова, Терзийска и др.) могат да се направят следните заключения по посока на теоретичните ѝ основи :

***Целта на артпедагогиката** предполага емоционално, интелектуално, физическо, комуникативно израстване и социална адаптация чрез средствата на изкуството на основата на конкретна и точна преценка на съществуващата потенциал , както на деца/ученици с проблеми, дефицити, увреждания и нарушения, така и деца/ученици в норма. (Анисимов, Медведева, Левченко, Кузнецова, Соколова, Терзийска и др.)*

Произтичащ от тази цел е акцентът, че нейната реализация (на артпедагогиката) се осъществява в условията на реален художествено-педагогически процес, в който децата с проблеми се учат да общуват с всички свои връстници, а тези в норма се възпитават да уважават, разбират и зачитат всички, независимо от възможности и способностите, които притежават.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ангушев Г., Д. Левтерова, И. Христова, Г. Колев. Проблеми на специалната педагогика, Софи-Р, С., 1996, ISBN 954-638-034-2.

[2] Анисимов, В. Арт-педагогика как система психологического сопровождение образовательного процесса, 2003, vestnik.osu.ru/2003_4/27.pdf посетен на 07.08.2015.

[3] Борисова, В. Социализация и ресоциализация. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2001.

[4] Господинов, В. Юноши-девиации-емоционлна интелигентност, „Изток-Запад“, С., 2010.

[5] Димитрова, Г. Педагогическа подкрепа на детето при личностното му формиране, Сборник доклади „25 години Педагогически факултет“, ВТ., 2009, 35-39, ISBN:978-954-400-422-4.

[6] Кузнецова, Е. Артпедагогика, 2012, http://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskiete_khnologii/library/2012/09/17/artpedagogika, посетен на 10.08.2015.

[7] Кожухарова, П. Деца с асоциално поведение, Ш., 2008.

[8] Лавренцова, Е., Г. Тенев. Социология – обща теория, Академично издателство Тракийски университет, Ст. Загора, 2011.

[9] Медведева А., Ю. Левченко, Н. Комиссарова, А. Добровольская Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании, М., Издательский центр „Академия“, 2001, <http://psychlib.ru/mgppu/MAaso2001/AML-001.HTM>, посетен на 19.08.2015.

[10] Наредба № 1 на Министерството на образованието и науката от 23.01.2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или хронични заболявания – ДВ, 2009, № 11

[8] Национален план за интегриране на деца със специални образователни потребности (2009), www.mlsp.government.bg/BG/docs/Strategy_Final_18_10.doc, посетен на 25.10.2014 г.

За контакти:

Доц. д-р Пенка Марчева, Педагогически колеж - Плевен, ВТУ „Св. кв. Кирил и Методий, тел.: 064-849 588, e-mail: penka_mar4eva@abv.bg